

Thomas Amory als Engelse Rabelais ontmaskerd?

Rietje van Vliet

In het aprilnummer van *Faicts & Dicts* (nr. 38) stond het lezenswaardige artikel van Jaap Engelsman 'Tweemaal een 'Engelse Rabelais': Thomas Amory en William Maginn'. Hij behandelt daarin alleen de eerstgenoemde auteur en stelt de nieuwsgierige lezer een tweede deel, over Maginn, in het vooruitzicht. Beide auteurs, zo stelt Engelsman, worden met Rabelais in verband gebracht. Amory zou volgens de laat achttiende-eeuwse publicist William Hazlitt zelfs de reïncarnatie zijn geweest van Rabelais ('The soul of Francis Rabelais passed into John Amory [...]'). Is dat wel zo? vraagt Engelsman zich af en onderneemt een zoektocht langs websites en encyclopedieën om een antwoord te vinden.

De conclusie van zijn queeste, waarbij Engelsman zich net als Hazlitt laat inspireren door Amory's magnum opus, *The life and opinions of John Bunclie Esquire*, is teleurstellend: 'Op mij maakt Bunclie – met zijn onwankelbare vroomheid en overtuigd-zijn van eigen, christelijke voortreffelijkheid, en intussen op goedburgerlijke wijze ieder denkbaar genot najagend – de indruk van een uit Dickens weggelopen karikatuur' (p. 11). Volgens Engelsman heeft de roman 'hooguit nog enige beperkte waarde als literaire curiositeit, maar de vergelijking met Rabelais is voor hem in alle opzichten veel te hoog gegrepen' (p. 12).

Dit oordeel komt hard aan. Niet alleen wordt met Thomas Amory de vloer aangeveegd, ook wordt William Hazlitt min of meer te kennen gegeven dat hij van Rabelais niets begrepen heeft. En dat terwijl Hazlitt wordt beschouwd als een van de grootste literaire critici die het Verenigd Koninkrijk gekend heeft. Het is Hazlitt tegen Engelsman. De Amory-kenner versus de Rabelais-kenner. Opmerkelijk detail: net als zijn tijdgenoten kende Hazlitt het werk van Rabelais nog altijd als zijn broekzak.

Waarom zou Hazlitt Amory als een Engelse Rabelais hebben gekarakteriseerd? Engelsman kan er geen vinger achter krijgen en doet Hazlitts bewering als onzin af. De 'gietijzeren ernst' waarmee Amory *John Bunclie* geschreven heeft, staat haaks op de humor, de scherts en de satire waar het werk van Rabelais zo rijk aan is, betoogt Engelsman. Ook de speelsheid in taalgebruik, kenmerkend voor Rabelais, is Amory vreemd. Wat deze constatering betreft kan ik Engelsman alleen maar gelijk geven. Andere verschillen ziet Engelsman niet, behalve dan dat John Bunclie een vrome dickensiaanse kwezelaar zou zijn, die natuurlijk niets gemeen heeft met de hilarische personages die de wereld van Rabelais bevolken. Overeenkomsten tussen beide auteurs zijn volgens Engelsman ver te zoeken.

Onwankelbare vroomheid

Met een aantal observaties poogt Engelsman zijn stelling te onderbouwen. Zo zou *John Bunclie* bol staan van degelijke vroomheid. Nu valt er op deze stelling wel het nodige af te dingen. De jonge Bunclie ontmoet tijdens zijn reis door Noord-Engeland diverse wijze figuren – doorgaans vrouwen – met wie hij allerlei theologische debatten voert. Die werden in de negentiende eeuw al zo saai gevonden, dat men driekwart van de tekst schrapt om de spanning in het verhaal op te voeren. Het resultaat was *The spirit of Bunclie*, dat in 1823 bij de Londense firma C. Stocking van de persen kwam (in één deel en niet in 1825 zoals Engelsman abusievelijk vermeldt).

Toch waren die debatten voor de achttiende-eeuwse lezer in het geheel niet saai. In de *Monthly review* bijvoorbeeld stond een lovende recensie. Het waren met name de deïstische ideeën die als theologische pikanterieën bij de contemporaine lezer in gingen als Gods woord in een ouderling. Engelsman, die zich beperkt tot de opmerking dat Bunclie droomt van

geleerde 'deïstisch-christelijke' vrouwen, had in feite de sleutel tot het succes van het werk in handen, maar ziet de subversiviteit van het werk volledig over het hoofd.

En subversief was het. De bekende Berlijnse uitgever Friedrich Nicolai liet *John Buncl*e in 1778 vertalen en zelfs voorzien van verschillende bijbelkritische, neologistische toevoegingen.¹ Dat vierdelige werk was dus helemaal niet 'enigszins gekuist', zoals Engelsman beweert. Integendeel zelfs. *Johann Bonkel* werd tot in alle uithoeken van het Habsburgse rijk verboden en in beslag genomen. Hetzelfde lot onderging de Nederlandse vertaling, die gebaseerd was op deze Duitse uitgave. Ook in Holland (net als vermoedelijk in de andere gewesten van de Republiek) werd de boekverkopersgilden van hogerhand gesommeerd de aanwezige exemplaren van dit godlasterlijke werk in te leveren en zich van verdere verkoop te onthouden.²

Engelsman zet ons dus volkomen op het verkeerde been door John Buncl e een 'onwankelbare vroomheid' toe te schrijven. Hij doet daarmee geen recht aan de ideeën van de schrijver Thomas Amory. Sterker zelfs, het feit dat Buncl e overtuigd is van zijn 'eigen, christelijke voortreffelijkheid' (p. 11), vergroot juist het gezagsondermijnende karakter van het boek. Iedere achttiende-eeuwse lezer wist hoe aanstootgevend *John Buncl e* was. Ook William Hazlitt.

Een Engelse Rabelais?

Anders dan Rabelais had Amory geen obsceniteiten nodig om zijn werk op de lijst verboden boeken te doen plaatsen. Beide auteurs echter maakten wel gebruik van dezelfde literaire vorm: die van het imaginaire reisverhaal. Het was in de achttiende eeuw een geliefkoosd genre omdat het schrijvers de gelegenheid bood filosofische en staatkundige idealen te verweven in een fictieve samenleving (en daarmee tevens kritiek te uiten op de reële samenleving).³

Amory laat zijn protagonist door een ruig landschap trekken nadat hij, John Buncl e, wegens zijn heterodoxie de haat van zijn vader op zich heeft geladen. Het reistempo is traag, dat wil zeggen: we lezen meer over de gesprekken die Buncl e voert op allerlei utopische locaties, dan dat we kunnen meegenieten van het landschap en de samenlevingen die hij er ontmoet. Die gesprekken gaan over alles. Het is, zoals Engelsman terecht stelt, 'een encyclopedisch vertoon van eruditie en geleerdheid' (p. 11).

Het voert te ver om Amory een feministisch standpunt *avant la lettre* in de schoenen te schuiven, zoals Engelsman doet (p. 12). Dat vrouwen intellectueel niet hoeven onder te doen voor de man, was natuurlijk al langer bekend. Intrigerender is echter de mogelijkheid dat de zeven wijze vrouwen met wie Buncl e in het huwelijk treedt, symbool staan voor de stappen die de mens moet nemen in zijn kabbalistische zoektocht naar de goddelijke wijsheid.

Rabelais toont zich als de grondlegger van het genre der imaginaire reisverhalen. Bij hem maakt Pantagruel als een dolende ridder vele zwerftochten en ontmoet – net als John Buncl e – talloze personages met wie de nodige en onnodige wijsheden worden uitgewisseld. Maar waar Rabelais excelleert in het opdissen van sterke verhalen, laat Amory de lezer meegenieten van het tempo waarmee inzicht nu eenmaal per definitie voortschrijdt. Het gaat zo tergend langzaam dat Pantagruel in vergelijking met John Buncl e de Joe Speedboot is van de imaginatie.

Hazlitt vond Thomas Amory een Engelse Rabelais. Zo niet Engelsman. Hij verwijst deze mening naar de prullenbak omdat, aldus Engelsman, *John Buncl e* de humoristische stijl en taalvirtuositeit ontbeert. Dat zijn voor hem de ultieme criteria op basis waarvan men een werk of een schrijver rabelaisiaans mag noemen. Hij vraagt zich niet af welke criteria men

---

¹ E. van der Wall, 'Religiekritiek en apologetiek in de achttiende eeuw. de dynamiek van een debat', in: *De achttiende eeuw* 32 (2000), 1-2, p. 17-35, 27-28.

² T. Jongenelen, *Van smaad tot erger. Amsterdamse boekverkoden 1747-1794*, Amsterdam 1998, p. 40 (nr. 129).

³ A.J. Hanou, 'Verlichte vrijheid. Over een denkbeeld in imaginaire reizen', in: A.J. Hanou, *Nederlandse literatuur van de Verlichting (1670-1830)*, Nijmegen 2002, p. 73-94 en 264-267.

bijvoorbeeld ten tijde van Hazlitt hanteerde bij de beoordeling van het werk van Rabelais. En hij plaatst het werk van Amory langs een een-en-twintigste meetlat om vervolgens tot de conclusie te komen dat de vergelijking mank gaat. Allicht. Er is dus diepgravender onderzoek nodig om Hazlitts motiveringen te achterhalen. Ik waag me er niet aan, omdat ik geen kenner ben van de 'faits et dicts' van Rabelais, noch van het werk van Thomas Amory.⁴ 🍏

---

⁴ Meer over de Duitse en Nederlandse vertaling van *The life and opinions of John Bunclre Escquire* in mijn lezing over Nederlands-Duitse boekhandelsbetrekkingen in de tweede helft van de achttiende eeuw (congres De Neder-Duitse 18e eeuw, januari 2007).